

Ze zahraničí

Úspěchy a nesnáze portugalského školství

Vlastimil Pařízek, Jan Solfronk

Portugalsko je pro nás zajímavé z několika důvodů. Je to země se stejným počtem obyvatel a jen o málo větší, přijalo program transformace vzdělávacího systému a rozvoje vzdělanosti, prodělalo diktaturu Salazara (1932–1968) a Caetana (1968–1974) a po vstupu do Evropské unie se všestranně rozvíjí. Proto mohou být některá data podnětná pro naše vlastní vzdělávací úsilí.

Vzdělávací program Portugalska je reflexí celkové situace Evropské unie. Ta čelí řadě problémů. Je to zejména internacionalizace ekonomiky, vznik informační společnosti a akcelerace vědeckého pokroku. Tyto hlavní změny mají vliv na všechny občany. V sázce je schopnost Evropy řídit tyto změny, uchopit možnosti, které se tu nabízejí a zmenšit rizika, jež přinášejí a žádné nezanedbat. Jestliže v minulosti byla Evropa s to se rozvinout v nevídané míře ekonomicky a sociálně díky technickému pokroku a vzdělání, což uskutěčňovala svobodná inteligence, pak stejné síly by jí měly pomoci čelit uvedeným změnám v budoucnosti.

Ve středu adaptace evropských zemí na uvedené nové tendence je odborné a všeobecné vzdělání. Je v centru programů pro snížení nezaměstnanosti a rozvoj spolupráce. V Evropě si dnes už každý uvědomuje, že ve všech směrech a na všech úrovních záleží na rozvoji a zdokonalení vzdělávacího úsilí. To zahrnuje všechny věkové skupiny a všechny situace. Výrazem je i Evropský rok celoživotního učení.

Z hlediska evropské vzdělávací politiky je možné posuzovat základní data o portugalském školství a v jeho rámci přípravu učitelů. Vliv Evropské unie je tu značný. Portugalsko, které za války bylo sice neutrální, mělo na 30 % negramotných. Vyhlásilo vzdělávací program. Za pomoci Unie se budovaly vysoké školy, jako např. univerzita v Algarve, zakládaly se základní a střední školy i školy mateřské. Podstatně se zvýšila prestiž učitelů a jejich platy stouply na úroveň platů soudců, prodloužila se povinná školní docházka na 9 let.

Dnešní školská soustava se ničím zvláštním nevyznačuje. Po předškolní

výchově (3 až 6 let) následuje základní škola (systém 4 + 2 + 3). Střední školy univerzitního a odborného zaměření jsou tříleté. Kolem 10 % základních a středních škol je soukromých.

Počet dětí předškolních zařízení se v letech 1981–1991 zdvojnásobil, takže dnes do nich chodí přes 40 % dětí.

Počet maturantů je dosud poměrně nízký. Z počtu dvacetiletých mladých lidí mělo maturitu v r. 1993 jen 36 %, kdežto v Unii je průměr 65 % (v ČR 57 %). Z toho v Portugalsku maturovaly hlavně dívky (56 %).

Na vysoké školy v r. 1993 chodilo v Portugalsku 12 % mládeže (u nás 18 %), ale s prudkou vzestupnou tendencí. V celé Unii se za patnáct let (1975 až 1990) počet vysokoškolských studentů skoro zdvojnásobil, kdežto u nás od r. 1980 do r. 1990 nastal pokles o 11 % a pak se podíl vysokoškoláků začal velmi pomalu zvyšovat se současným programem další stagnace. V Unii bylo v r. 1993 celkem 22 % třicetiletých občanů s vysokoškolským diplomem v kapse – z toho nejvíce v Belgii 29 % – kdežto v Portugalsku jen 13 %.

Počet let učitelské přípravy se dlouhodobě zvyšuje. V Evropě na začátku našeho století strávil učitel primární školy 10 až 12 let ve škole, než mu byly svěřeny děti, dnes se připravuje 15 až 18 let. V Portugalsku v r. 1994 učitelé primární školy studovali na vysoké škole čtyři roky, učitelé středních škol na univerzitě 5 let.

Podíl žen jako učitelek v Unii za posledních 30 let stoupl a dosahuje u primární školy 74 %. Na středních všeobecně vzdělávacích školách je žen méně než polovina, na středních a vysokých školách třetina. V Portugalsku je zastoupení žen vyšší (80 a 65 %).

Nejvyšší věk učitelů pro odchod do důchodu je v Portugalsku 70 let podobně jako v Dánsku. Jinde je to 65 nebo 67 let.¹

V oblasti školské správy převažuje centrální systém řízení škol a tvorba jednotných kurikul, odrážejících zájem státu. Teprve v posledních letech probíhá diversifikace řízení a posilování pravomocí jednotlivých regionů. Největší možnosti mají regiony v ovlivňování kurikulárních programů tak, aby více odpovídaly potřebám jednotlivých oblastí.

Ve vnitřní správě školy je zajímavý způsob jejího řízení. V čele školy je vedení, složené ze 3–5 volených učitelů (podle velikosti školy), které ze svého středu vybere ředitele na funkční období zpravidla dvou let. Toto vedení zajišťuje také vnitřní hodnocení školy se snahou podporovat učitelské sebehodnocení.

Vnější kontrola školy je, podobně jako u nás, v rukou inspekčních orgánů. Základními hledisky hodnocení školy jsou:

¹Data jsou uváděna podle *Key Data on Education in the European Union*. Brusel : European Commission, 1996.

- posouzení učitelů (zejména jejich hodin),
- stav a úroveň žáků,
- kvalita kurikulárních programů,
- stav a úroveň technického vybavení školy a školní budovy,
- a stav a úroveň hospodaření školy (finance).

Vliv místní samosprávy a rodičů na chod a řízení školy je v současné době nevelký a podstatně školu neovlivňuje, i když v poslední době existuje snaha posílit kompetence těchto složek. Počet soukromých škol je v Portugalsku prozatím malý, státní školy vysoce převažují. Za pozitivní snahu lze považovat funkci školních psychologů, kteří jsou na školách ustanovováni v počtu jednoho psychologa na 1000 žáků jedné či více škol.

Také snaha posilovat sebereflexi učitelů a vést je k sebehodnocení (což se projevuje už v pregraduální přípravě) je pozoruhodná a svědčí o úsilí o integraci portugalského školského systému s úrovní EU.

Zájem státu o úroveň školství se projevuje jak ve finanční dotaci, tak v péči o promyšlený systém pregraduálního studia.

Na srovnatelné úrovni našeho magisterského studia má pregraduální příprava učitelů zhruba 3 základní stupně:

Nejprve posluchači studují 3 roky vědní obory. Po tomto období se rozhodují, zda budou pokračovat v odborném studiu či se zaměří na učitelskou profesi. V tomto případě studují ve 4. ročníku pedagogické, psychologické a sociální obory, které s učitelstvím souvisejí, a připravují se na praxi.

V pátém ročníku nastupují do škol jako učitelé (za plat) s nižším úvazkem a současně navštěvují nadále univerzitu, kde probíhají specifické semináře a konzultace, zaměřené na problematiku školské praxe. V tomto období má každý posluchač určeny dva tutorý (jeden učitel školy a jeden pracovník fakulty), kteří pomáhají studentu při uvádění do školní praxe a také jej hodnotí.

Na celkovém hodnocení se také podílejí dva odborníci z disciplín, které tvoří aprobační skupinu posluchače. Pokud naznačený model opravdu v praxi funguje, stojí za úvahu. Pochybnosti ovšem vyvolává vysoký počet tutorů na jednoho studenta a reálná frekvence jejich činnosti při přímém řízení studenta. Na závěr pětiletého studia skládá student zkoušku přibližně na úrovni naší státní závěrečné zkoušky.

Celkově je v učitelské přípravě a v řízení škol zřetelný zájem státu o úroveň vzdělanosti, který je, zdá se, nejen proklamován, ale odráží se ve finanční dotaci a v sociálním uznání učitelské profese.

Adresa autorů: Prof. PhDr. Vlastimil Pařízek, DrSc., doc. PhDr. Jan Solfronk, CSc., Pedagogická fakulta UK, M. D. Rettigové 4, 116 39 Praha